DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.44043>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 05.06.2020
Kabul Tarihi: 24.07.2020
On-line Yayın: 31.08.2020

ArticleType: Research article
Submitted: 05.06.2020
Accepted: 24.07.2020
Published Online: 31.08.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aydemir, S.S. (2020). Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler. *Journal of History School*, 47, 2222-2243.

TÜRKİYE’DE DARÜLFÜNUNDAN ÜNİVERSİTEYE GEÇİŞ SÜRECİ VE 1933 ÜNİVERSİTE KANUNU SONRASI YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ GELİŞMELER

Sefa Salih AYDEMİR¹

Öz

İslam tarihi içerisinde ilk kez Büyük Selçuklu Devleti zamanında kurulan Nizamiye Medreseleri ile kurgulanan yükseköğretim sistemi, Anadolu Beylikleri üzerinden Osmanlı Devleti’ne kurumsal olarak miras kalmıştır. Kuruluş döneminden itibaren büyük önem verilen ve zaman içerisinde daha da geliştirilen medreseler, 19. Yüzyıldan itibaren zamanın ihtiyaçlarına cevap yermemesi üzerine, alternatif yükseköğretim kurumları kurma fikri ortaya çıkmıştır. Zamanla teoloji eğitime odaklanan Medrese sistemi yerine tabiat bilimlerine önem veren batılı eğitim tarzı denemeleri Darülfunun kuruluş gerekçesini oluşturur. Çeşitli dönemlerde kapanan, taşınan veya isim değişikliğine uğrayan Darülfunun, Lozan Antlaşması sonrası yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal etmiştir. Tevhidi Tedrisat kanunu sonrası medreseleri kapatma yoluna giden yönetim, 1933 yılına kadar Darülfunun’da köklü bir değişiklik yapmamıştır. 1933 yılındaki 2252 sayılı kanunla Darülfunun özelinde çağdaş bir yükseköğretim sistemi oluşturulmak istenmiştir. 1980 yılına kadar Türkiye’nin belli başlı şehirlerinde 19 üniversite kurulur. Türk yükseköğretimindeki en büyük niceliksel atılım 2006 yılında olmuş ve ülkede, içerisinde üniversite olmayan bir il kalmamıştır. Bu yıllar içerisinde hızlı bir şekilde öğrenci sayısı ve fakülte çeşitliliği bakımından büyük artış gösteren bu

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, saydemir@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4665-3598

Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler

üniversiteler, dönem dönem siyasi elitlerin yönetme ve yönlendirme çabaları ile ülkenin siyasal gündeminde önemli yer edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Darülfünun, 1933 Üniversite Kanunu, Yükseköğretim, Üniversite.

The Process of Transition from Darülfünun to University in Turkey and the Developments in Higher Education after the University Law in 1933

Abstract

The higher education system, which was designed with Nizamiye Madrasahs that were established for the first time in the history of the Great Seljuk State in the history of Islam, has been inherited by the Ottoman State institutionally through Anatolian Beyliks. As the madrasahs, which were given great importance since the foundation period and developed further over time, could not meet the needs of the time since the 19th century, the idea of establishing alternative higher education institutions emerged. Western education style trials that give importance to natural sciences, instead of the Madrasah system, which focuses on theology education over time, constitute the reason of foundation of Darülfünun. Darülfünun, which was closed, moved or underwent name change during various times, was transferred to the newly established Republic of Turkey after the Treaty of Lausanne. The government, which closed the madrasahs after the law on unification of education, did not make a radical change in Darülfünun until 1933. In 1933, with the law numbered 2252, it was aimed to establish a modern higher education system specific to Darülfünun. Until 1980, 19 universities were established in major cities in Turkey. The biggest quantitative breakthrough in Turkish higher education occurred in 2006 and no province remained in the country without a university. These universities, which increased rapidly in terms of the number of students and faculty diversity during these years, have gained an important place in the political agenda of the country with the governing and directing efforts of the political elites from time to time.

Keywords: Darülfünun, the 1933 Law on Universities, Higher Education, University.

GİRİŞ

Türkiye’de üniversite ile ilgili gelişmeler, ilgili yöre halkı, siyasiler ve akademisyenler tarafından hem ilgi ile karşılanmış ve hem de konu üzerinde önemle durularak tartışılmıştır.² Bu çalışmada; tüm dünyada olduğu gibi, ülkemiz için de geleceği yapılandırmada önem kazanan bu kurumun geçirdiği aşamalara

² Sultan.K., Arap, “Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye’de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri”, *SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 1, 2010, s. 1.

kısaca değinilecektir. Osmanlılar ilk yükseköğrenim kurumlarını Selçuklu ve Anadolu Beyliklerini örnek alarak kurmuşlardır.³ XVI. Yüzyılda gerileme eğilimi gösteren medrese teşkilatının ortadan kalkmasını önlemek için çeşitli dönemlerde düzenlemeler yapılmak istenmiş olup, medreselerin ıslahı için ilk ciddi teşebbüs III. Ahmed zamanında yapılmak istense de başarıya ulaşamamıştır.⁴ Medreselerin ıslahı için 1867 yılında Müderrislerden oluşan on beş kişilik bir kurul oluşturulmuştur. Ancak bu kurulun getirdiği öneriler de, medrese eğitiminde iyileştirmeyi sağlayamamıştır.⁵ Bunun dışında, III. Selim farklı zamanlarda çıkardığı medrese işleyişiyle ilgili fermanlar ile müderrislerin atanma, çalışma şartları ve yükselmeleri için gerekli olan sınavları ele alan usul ve esaslar belirlenmiştir.⁶ Bu yeni usul ve esaslar II. Mehmet ve I. Süleyman'ın ilan ettiği kanunnamelerden sonra, yükseköğretimle ilgili kanunlar arasında ikinci önemli gelişme olarak görülmektedir.⁷ Medrese sistemiyle ilgili en son düzeltme faaliyeti; 1914'te Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin önderliğiyle çıkartılan, Islah-ı Medaris Nizamnamesi ile yapılmaya çalışılmıştır.⁸

³ Hasan Ali, Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Yayınları (Yay.), İstanbul, 1991, s. 9; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Editör (Ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, C I, Zaman, İstanbul 1999, s. 223; Cahit Baltacı, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", *Türkler*, C.11 Ed. Hasan Celal Güzel. Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 447; Ersoy Taşdemirci, "Türklerde Eğitim", *Türk Düşünce Tarihi*, Haz.: H. G. Topdemir, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2001, s. 171; Kemal Gürüz, *Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim, Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri*, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Yay., Ankara, 2003, s. 293.

⁴ Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili" *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 37, Sayı 1, 1997, s. 431; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara, 1984, s. 254; Bazı kaynaklarda ilk ciddi teşebbüsün III Mehmed döneminde başladığı ileri sürülmektedir. Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Dergâh Yay., İstanbul 1983, s. 174-175.

⁵ Atay, *age*, s. 189-192.

⁶ Şerafettin Yaltkaya, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat I*, MEB Yay., İstanbul 1999, s. 465; Koçer, *age*, s. 13; Atay, *age*, s. 174-175.

⁷ Gürüz, *age*, s. 296.

⁸ Bu nizamname ile medrese müfredatında radikal değişiklikler yapılmıştır. Öğretilen dini bilimlerin yanında tabii bilimlere; yabancı dil, tarih ve Türk kültürü dersleri de eklenmiştir. Numan Durak Aksoy, H. Adnan Arslantaş, "Ana Hatlarıyla Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Eğitim-Öğretimde Kurumsal Değişim", *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 2010, s. 479; Taşdemirci, *agm*, s. 172; Atay, *age*, s. 260-271.

1. Darülfünun Kurulması

Çağın gerektirdiği gereksinimleri artık karşılayamayan medreselerin yerine Batı tarzı yükseköğretim kurumlarının yaşama geçirilmesi faaliyetlerine XVIII. Yüzyılda başlanmıştır. 1773 yılında Sultan III. Mustafa, İstanbul’da Mühendishane-i Bahr-i Hümayun’u* kurması ile birlikte, geleneksel medrese eğitiminden ilk kopuş gerçekleşmiştir.⁹ Osmanlıların Batı’ya açılan bu ilk penceresinin getirmiş olduğu farklılaşma; Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarındaki değişimin kilit noktası olmuştur.¹⁰ Bu tarihten sonra Osmanlı eğitim sistemi içerisinde geleneksel medreselerin önemi azalırken, yerini Batı’dan alınan yükseköğretim kurumlarına bırakmıştır. 1845 yılında eğitim sisteminin düzenlenmesi amacıyla kurulan Muvakkat Meclisi Maarif (Geçici Maarif Komisyonu)’in¹¹ 11 aylık çalışması sonucu, Batı tarzında bir üniversite olan Darülfünun’un** kurulması 1846’da kararlaştırılmıştır.¹² Ancak Darülfünun’da fiili olarak eğitim-öğretime başlanması 1863 yılını bulmuştur.¹³

* Bu kurum, 1944 yılında çıkarılan bir yasayla, İstanbul Teknik Üniversitesi’ne dönüştürülmüştür.

⁹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 3. Baskı, TTK Yayınları (Yay.), Ankara, 1999, s. XI; Gürüz, *age*, s. 295

¹⁰ Ali Arslan, *Kısır Döngü, Türkiye’de Üniversite ve Siyaset (1869-2004)*, Truva Yay., İstanbul, 2004, s. 32; Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2004, s.186; Atay, *age*, s. 186.

¹¹ S. Celal Antel, “Tanzimat Maarifi”, *Tanzimat I*, MEB Yay., İstanbul 1999, s. 446; Geçici Maarif Komisyonu üyeleri: Meclis-i Vala-yı Mezbur Azasından Abdülkadir Bey başkanlığında; Dar-ı Şura-yı Askeri Azasından Arif Bey, Vak’anüvist Esad Efendi, fetva emini Arif Efendi, Meclis-i Vala-yı Mezbur Azalarından Said Muhip Efendi, Dar-ı Şura-yı Askeri Azasından Mekteb-i Fünun Harbiye Nazırı Emin Paşa, Mütercim-i Evvel Fuad Efendi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mahmut Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, MEB Yay., Ankara, 2002, s. 19-21; Arslan, *age*, s.32; Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C I, Zaman, İstanbul 1999. s. 301; Ali Arslan, “Darülfünun İlahiyat Fakültesi, Fakülte Meclisinin Kurulması ve İlk Meclis Zabıtları (1911-1912)”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 13, Haziran, 2007, s. 10.

** Darülfünun kelimesi; “Fenlerevi”, “Bilimiyurdu” anlamına gelmektedir. Bkz; Ali Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998, s. 42–43.

¹² Mehmed Ali Ayni, *Daru’l-Fünun (Üniversite) Tarihi*, Hazırlayan (Haz.); M. Hasırcı, Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s. 36; Ekmeleddin İhsanoğlu, “Darülfünun Tarihçesine Giriş”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yay., Cilt LIV, Sayı 210, Ankara 1990, s. 701-702; Gürüz, *age*, s.296; Komisyonun Darülfünun kurulması hakkındaki raporu için bkz: Mahmut Cevad, *age*, s. 21-24.

¹³ 1863 yılında açılan Darülfünun için yapılan binanın tamamlanmasının uzun süreçlerinin anlaşılması üzerine derslerin halka açık konferans şeklinde olması düşünüldü. İlk konferans; tamamlanmayan binanın bir odası düzenlenerek, 500’e yakın dinleyicinin bulunduğu ve Derviş Paşanın verdiği “fizik ve kimyanın lüzumu ve elektrik kuvveti” dersidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yaşar Şemiz, “Osmanlı Devleti’nde Üniversite Darülfünun”, *Uluslararası Kuruluşunun 700.*

1863 yılında halka açık konferanslar şeklinde başlayan dersleriyle Darülfünun;¹⁴ 4000 ciltlik kitabı olan kütüphanesi ve zamanının en iyi laboratuvarı¹⁵ ile faaliyetine başladıktan kısa bir süre sonra 1865 yılında, binasında çıkan yangınla büyük hasara uğraması sonucu eğitime ara verilmiştir.¹⁶

Yetkin ve daimî öğretim kadrosu, belli bir binası, planı ve programı olmadan açılan ilk sivil üniversite teşebbüsünden¹⁷ sonra, yapımı kısa sürede tamamlanan yeni binayı tekrar öğretime açma faaliyetine hız verildi. Büyük oranda Fransız etkisiyle hazırlanmış olup;¹⁸ askeri okul ve medreseler dışında kalan tüm eğitim kurumlarını tek çatı altında birleştiren 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle* kuruluşu tasdik edilen Darülfünun-ı Osmanî, 20 Şubat 1870’de tekrar açıldı.¹⁹ Yeniden faaliyete geçirilen Darülfünun-ı Osmanî 3 fakülteden oluşuyordu:²⁰

- Felsefe ve Edebiyat Fakültesi (Hikmet ve Edebiyat)
- Hukuk Fakültesi (İlm-i Hukuk)
- Doğal Bilimler ve Matematik Fakültesi (Ulum-i Tabiye ve Riyaziye)

Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 2000, s. 648-649; Yıldırım, *age.*, s. 65-67; Mahmut Cevad, *age.*, s. 41-44; Hasan Ali Koçer, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Yay., İstanbul, 1991, s. 104; İnşaatı yıllarca süren Darülfünun binasının yapımı için İtalya’dan 1846 yılında Gaspard T. Fossati adında bir mimar getirtilmişti. Bkz: Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. I-II, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 546; İhsanoğlu, *agm.*, s. 323; Koçer, *age.*, s. 75.

¹⁴ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. I-II, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 550

¹⁵ Yıldırım, *age.*, s. 66; Koçer, *age.*, s. 75; Arslan, *age.*, s. 33.

¹⁶ Aynı, *age.*, s. 45. Darülfünun’da derslere ara verilmesinin nedeni olarak; çıkan yangının yanında, ders veren hocaların yüksek dereceli devlet adamları olması nedeniyle, aslı işlerini ihmal ettikleri yolundaki eski statüko yanlılarının baskıları da etkili olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Semiz, *agm.*, s. 649; Koçer, *age.*, s. 75; Yıldırım, *age.*, s. 69.

¹⁷ Koçer, *age.*, s. 75; Semiz, *agm.*, s. 649.

¹⁸ Edouard-Philippe Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çeviren (Çev.): A. Reşad, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999, s. 249; İhsanoğlu, *agm.* s. 324; Arslan, *age.*, s. 34; Yıldırım, *age.*, s. 77.

* Maarif-i Umumiye Nizamnamesi toplamda 198 madde olarak düzenlenmiştir. 79–128 maddeleri arası; 51 madde ile en fazla yer verilen bölümüyle, Darülfünun-ı Osmanî’yi düzenleyen kısımlardır. Arslan, *age.*, s. 33; Nizamnamenin tam metni için bkz: Mahmut Cevad, *age.*, s. 404-439; Koçer, *age.*, s. 104-106; Yıldırım, *age.*, s. 78-84.

¹⁹ Sadrazam Ali Paşa’nın da katıldığı bir merasimde, Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından açılmıştır. Bkz: Semiz, *agm.*, s. 649; Koçer, *age.*, s. 109; Yıldırım, *age.*, s. 97-99.

²⁰ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Madde: 80, bkz: Mahmut Cevad, *age.*, s. 420; Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Haz: Ahmet Kuyaş, 9. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 239; İhsanoğlu, *agm.*, s. 324; Arslan, *age.*, s. 34.

Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu
Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler

Bu fakülteler kendi dekanlarını seçme hakkına sahip olup, üniversitenin nazırı da (rektörü) padişah tarafından atanmıştı.²¹ Maarif Nizamnamesi’nde belirtildiği üzere oluşturulan 3 fakültede ders müfredatı, imkânsızlıklar nedeniyle bir süre sonra bir araya getirilen tüm şubelerde birleştirilmiş, aynı dersler gösterilmeye başlanmıştır.²² Darülfünun-ı Osmanî’de gündüz öğrencilere dersler verilirken, akşamları da halka açık konferans şeklinde sunulmaktaydı.²³ Okulun sonunu hazırlayan da, halka açık konferanslar esnasında verilen bir ders olmuştur.²⁴ Konferansı esnasında Cemalettin Afgani’nin sanatı tarif ederken “nübüvvet bir sanattır”* dediği ileri sürülerek okula karşı büyük bir tepki oluşturulması²⁵ üzerine önce Cemalettin Efgani İstanbul’dan uzaklaştırıldı,²⁶ sonra da okul müdürü Tahsin Efendi azledildi.²⁷ Belli bir süre sonra halk içinde oluşan olumsuz hava ve yeterli sayıda öğretmen ile yükseköğretime uygun formasyonda öğrenci olmaması, sosyal, ekonomik ve kültürel altyapının uygunsuzluğu²⁸ gibi nedenlerden dolayı Darülfünun-ı Osmanî 1871 sonlarında kapatıldı.²⁹

1871 yılında kapatılan Darülfünun-ı Osmanî’nin yerine Maarif Nazırı Saffet Paşanın gayretleri³⁰ ile 1874 yılında batı tarzı okullara muhalif grupların baskısından³¹ uzak olan Beyoğlu’nda, bünyesinde Galatasaray Sultanisi’ni de barındıran binada Darülfünun-ı Sultanî adıyla yeniden açıldı. Darülfünun-ı

²¹ İ. Ethem Başaran, *Türkiye Eğitim Sistemi*, 3. Baskı, Yargıcı Matbaası, Ankara, Ocak 1996 s. 94–95; Yeniden teşekkül ettirilen Darülfünun-ı Osmanî’nin ilk nazırlığına Tahsin Efendi atanmıştır. Bkz: C. Yalçın Bilim, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2002, s. 364; Koçer, *age.*, s. 107.

²² İhsanoğlu, *agm.*, s. 324–325.

²³ Semiz, *agm.*, s. 650; Okula, çoğu medrese kökenli, 1000 kişi civarında bir başvuru olmuş, bunlardan yapılan sınav sonucu, 450 kişi okula kaydedilmiştir. Bkz: Koçer, *age.*, s. 109; Bilim, *age.*, s. 364.

²⁴ Koçer, *age.*, s. 109.

* **“Peygamberlik sanatlardan bir sanattır.”** Olay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ayni, *age.*, s. 55; Yıldırım, *age.*, s. 106-109; Koçer, *age.*, s. 108-110.

²⁵ Berkes, *age.*, s. 237-241; M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, 2. Baskı, Selvi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 24.

²⁶ Akyüz, *age.*, s. 169; Yıldırım, *age.*, s. 108.

²⁷ Bilim, *age.*, s. 370; İhsanoğlu, *agm.*, s. 325.

²⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Darülfünun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 8, İstanbul, 1993, s. 522; Arslan, *age.*, s. 34.

²⁹ Aydoğan Ataüenal, *Türkiye’de Yükseköğretim (1923-1998)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 12.

³⁰ A. İhsan Gencer, Ali Arslan, *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlgili Meclis Zabıtları*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004, s. 7; Koçer, *age.*, s. 110.

³¹ Bilim, *age.*, s. 370; Akyüz, *age.*, s. 170.

Sultanî'nin Fen, Hukuk ve Edebiyat şubelerinden oluşması planlandı.³² Yeni oluşturulan okulun müdürlüğüne de Sava (Sawas) Efendi** atandı. Eskisi gibi halka açık konferans şekli yerine; düzenli, zorunlu ve sınavla yaptırıma dayalı Türkçe ders verecek yetkin öğretmen ve ders kitabı bulunmadığı gerekçesiyle, eğitimin Türkçe ve Fransızca olarak verileceği bir statü oluşturuldu.³³ 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında bir yıl derslerine ara vermek zorunda kalan Darülfünun-ı Sultanî'ye, bu süre zarfında müdür olarak Maarif Nazırı Ali Suavi atanmıştı.³⁴ Osmanlı- Rus Savaşı esnasında gayrimüslim bazı öğrencilerin devlet aleyhinde faaliyet göstermeleri nedeniyle gözden düşen okulun,³⁵ savaş giderleri sebebiyle ödeneğinin de iyice azaltılması üzerine³⁶ bu açılış devresi de 1882 yılı sonunda sona ermiştir.³⁷

Kalıcı bir yükseköğretim kurumu kurma çalışmaları, ancak dördüncü teşebbüste başarılı olmuştur.³⁸ Sadrazam Mehmet Sait Paşa'nın (1838–1914) hazırlamış olduğu raporlar ve sonraki süreçte göstermiş olduğu gayretler sonucunda,*** Sultan II. Abdülhamit'in iktidarının 25 yılında, 1 Eylül 1900'de,³⁹ kendi adına Darülfünun-i Şahane adlı üniversite açıldı.⁴⁰ Darülfünun-i Şahane'nin açılış amacı aynı zamanda, yasak olmasına rağmen yükseköğretim seviyesine gelen gençlerin eğitim için yurtdışına kaçmalarını engellemektir.⁴¹ Okul; dönemin anlayışını yansıtır bir şekilde, merkezden yönetme anlayışına göre

³² M. Emin Yolalıcı, “XIX Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı*, C 5, s. 293; İhsanoğlu, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”, s. 325; Koçer, *age.*, s. 111.

** Daha sonra Hariciye Nazırı da olacak olan, aynı zamanda Galatasaray Sultanisi'nin müdürü. Bkz; Hatipoğlu, *age.*, s. 33; Semiz, *agm.*, s. 650; Koçer, *age.*, s. 110; İhsanoğlu, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”, s. 325; Ayni, *age.*, s. 57.

³³ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2000, s. 115; Koçer, *age.*, s. 110; Semiz, *agm.*, s. 651; Yıldırım, *age.*, s. 127.

³⁴ Yıldırım, *age.*, s. 139.

³⁵ Semiz, *agm.*, s. 651.

³⁶ Yıldırım, *age.*, s. 150.

³⁷ Koçer, *age.*, s. 111; Arslan, *age.*, s. 35.

³⁸ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Çev. A. Kazancıgil, S. Bozkurt, Kabalcı Yay., İstanbul, 1999, s. 54; Roderic H. Davison, *Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923)*, Çev. M. Morali, Aklim Yay., İstanbul, 2004, s. 243.

*** Sadrazam Mehmet Sait Paşa'nın yeni bir yükseköğretim kurumu açılması yönündeki çalışmaları için bkz; Yıldırım, *age.*, s. 152-155.

³⁹ Emin Güzel, *Cumhuriyet'ten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları*, Adana Nobel Kitabevi Yay., Adana, 2005, s. 12; Arslan, *age.*, s. 35.

⁴⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yay., 8 Baskı, Çev. M. Kırıttı, Ankara, 2000, s. 180; Emre Dölen, “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X-1, 2008, s. 1-4.; İhsanoğlu, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”, s. 328.

⁴¹ Akyüz, *age.*, s. 237; Ataüenal, *age.*, s. 12.

Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu
Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler

düzenlenmiş olup müdüründen yardımcı hizmetlisine kadar padişah tarafından atanacaktı.⁴² Nizamnamesi’nde belirtildiği üzere Darülfünun-i Şahane şu bölümlerden oluşuyordu:⁴³

- Yüksek Din Bilimleri (Ulum-i Aliye-i Diniye)
- Matematik ve Edebiyat (Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye)
- Edebiyat Şubesi

Bu üniversitenin öğretiminin, önceden saptanmış kitaplar çerçevesinde olması ve bu durumun denetlenmesi, II. Abdülhamit tarafından yayınlanmış bir yönetmelikle belirlenmiştir.⁴⁴ 1900 yılında kurulan Darülfünun-i Şahane, 8 yıl kesintisiz eğitimine devam etmiş olup 1908 yılında okulun adı Darülfünun-i Osmanî oldu.⁴⁵ II. Meşrutiyet’in ilanından sonra yükseköğretim sorunu, Maarif Nazırı Emrullah Efendi* (1858–1914) tarafından tekrar ele alındı.⁴⁶ Bu dönemde Darülfünun’a Tıp ve Hukuk şubelerinin de eklenmesi ile birlikte beş şubeli bir yükseköğretim kurumu oluşturuldu.⁴⁷ Ayrıca 1914 yılında bir de Darülfünuna bağlı İnas Darülfünunu kuruldu.⁴⁸ Bu gelişmelerin ardından, I. Dünya Savaşı’nda

⁴² Ali Güler, *Türk Eğitim Politikalarının Tarihsel Süreci*, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2004, s. 140; A. İhsan Gencer, Ali Arslan, *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlgili Meclis Zabıtları*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004, s. 9.

⁴³ Güzel, *age.*, s. 12; Güler, *age.*, s. 140; Yıldırım, *age.*, s. 179-186; Koçer, *age.*, s. 143; Dölen, *agm.*, s. 2-3.

⁴⁴ Darülfünun-ı Şahane’nin kuruluş nizamnamesi için bkz; Hatipoğlu, *age.*, s. 35-38; Yıldırım, *age.*, s. 71-74.

⁴⁵ Koçer, *age.*, s. 199; Darülfünun ismi, 1913 yılından itibaren İstanbul Darülfünunu olarak değiştirilmiş ise de I. Dünya Savaşı yıllarında Darülfünun-ı Osmanî adına geri dönmüş, 1922 yılında TBMM Hükümeti’nce bu sefer de adı İstanbul Darülfünunu’na çevrilmiş, bu ad okulun İstanbul Üniversitesi’ne dönüştürüldüğü 1933 yılına kadar devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Dölen, *agm.*, s. 4; Gencer, Arslan, *age.*, s. 24.

* Maarif Nazırı Emrullah Efendinin eğitimle ilgili ileri sürdüğü fikirlere “*Tuba Ağacı Nazariyesi*” denilmiştir. Ona göre; “*Maarif Tuba ağacına benzer*”. Tuba ağacı kökleri yukarıda olup dalları ve meyveleri de yerde olan bir bitkidir. Emrullah Efendinin nazariyesine göre; eğitim işlerini düzeltme ve modernleştirme işine ilköğretimden (aşağıdan) değil, yükseköğretimin düzenlenmesiyle yukarıdan aşağıya doğru başlanmalıydı. Emrullah efendi bu görüşünü; “*Tahsil-i ibtidainin her taraf tamim ve intişarı uzun bir zamana, lâakal iki üç batın mururuna bağlıdır. Tahsilin yüksek derecelerini ihdas etmeyi bu zamanın nihayetine kadar tehir etmekse katiyen caiz olamaz. Çünkü memleket yaşamak ve süratle terakki etmek için iyi ve yüksek tahsil görmüş zevatın mesai ve ihtimamına da arz-ı iftihar eder*” sözleriyle savunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz; Kemal Bakır, “II. Meşrutiyet Döneminde Milli Seçkinlik ve Eğitim: Emrullah Efendi, Tuba Ağacı Nazariyesi” *Doğu Batı Dergisi*, Cilt I, Yıl 11, Sayı 45, Mayıs Haziran 2008, s. 197-213; Koçer, *age.*, s. 170-171; Yıldırım, *age.*, s. 194-195; Akyüz, *age.*, s. 301; Gencer, Arslan, *age.*, s. 13.

⁴⁶ Ataüenal, *age.*, s. 13; Semiz, *agm.*, s. 651.

⁴⁷ Darülfünun-ı Osmanî’nin kuruluş nizamnameleri için bkz; Hatipoğlu, *age.*, s. 45-48.

⁴⁸ Arslan, *age.*, s. 35; Dölen, *agm.*, s. 26-28; Yıldırım, *age.*, s. 246-253; Koçer, *age.*, s. 203.

Almanya ile kurulan sıkı ilişkiler sonucunda 20 Alman öğretim üyesi Darülfünun'da görevlendirildi.⁴⁹ Onlarında katkılarıyla 1915 yılında çağdaş akademik araştırmaların ilk nüvesini oluşturan *Araştırma Enstitüleri* kurulmaya başlandı.⁵⁰

Tüm bu gelişmelerden de görüldüğü gibi; XVIII. Ve XIX. yüzyıllardaki Osmanlı yükseköğretim sistemi, Cumhuriyet Dönemi'ne dek, geleneksellik ve Batı tarzındaki ikili yapıyı sürdürmüştür. Çağdaş yükseköğretim sistemi, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte gerçek anlamda yaşama geçirilmiştir. Medreseler ve diğer dini eğitim kurumları, Cumhuriyetin ilan edilmesinin hemen ardından, 3 Mart 1924 yılında çıkartılan, 430 kanun numaralı Tevhid-i Tedrisat kanunu ile kapatılmış olup, eğitimde birlik sağlanmıştır. Darülfünun-ı Osmanî ise; 1924'te adı tekrar değiştirilip İstanbul Darülfünunu adı altında, 31 Mayıs 1933 yılında 2252 sayılı Kanun çıkana kadar faaliyetlerine devam edebilmiştir.⁵¹ 1924 yılı değişikliklerinde okula bilimsel özerklikle birlikte yönetsel özerklik de tanındı.⁵²

2. 1933 Üniversite Kanunu ve Sonrası Üniversiteler

Batı tarzında bir üniversite olarak ilki 1863 yılında kurulan Darülfünun, 70 yıllık süre içinde birçok kez açılıp kapanmakla birlikte varlığını sürdürmüş, 1933 yılında çıkarılan 2252 sayılı Yasa ile Cumhuriyet yönetim ve ilkelerine uyum sağlayamadığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Bu kurumun yerine de Millî Eğitim Bakanlığı'na tabi olacak olan İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.⁵³

⁴⁹ Nazır Şükrü Bey devrinde çoğu Alman olmak üzere; 10 tanesi Edebiyat Fakültesine, 6 tanesi Fen Fakültesine 4 tane de Hukuk Fakültesine Alman profesörler Darülfünun'da ders vermeye başladılar. Koçer, *age.*, s. 200; Gürüz, *age.*, s. 297; Ali Arslan, "Osmanlı Darülfünunu", *Osmanlı*, C 5, Yeni Türkiye Yay. Ankara 1999, s. 301; Alman profesörler 1918-1919 ders yılının başlamasına yakın Mondros Ateşkes Antlaşmasının 19 maddesi gereği ülkeyi terk etmeye başlamışlardır. 19. Madde: **"Alman, Avusturya asker ve sivil memurları ile uyrukları bir ay içinde, uzak yerlerde bulunanlar da bir aydan sonra en kısa sürede Osmanlı topraklarından çıkacaklardır"** Ayrıntılı bilgi için bkz; Hatipoğlu, *age.*, s. 63-64; Semiz, *agm.*, s. 653.

⁵⁰ Widmann, *age.*, s. 66-70; Gürüz, *age.*, s. 297.

⁵¹ *Cumhuriyetin 75 Yılında Yükseköğretim*, MEB Yay., Ankara, 1998, s. 9; Başaran, *age.*, s. 95; Ataüinal, *age.*, s. 14; Semiz, *agm.*, s. 654-656.

⁵² Başaran, *age.*, s. 95; Ataüinal, *age.*, s. 18.

⁵³ Server Tanilli, *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?* Adam Yay., İstanbul, 2004, s. 150.

Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu
Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler

Tablo 1
1932 Yılında Darülfünuna Bağlı Fakültelerde Öğretim Elemanı ve Öğrenci Sayıları⁵⁴

Fakülte Adı	Öğrenci	Öğretim Elemanı
Eczacı ve Dişçi	55 (1931 Yılı)	46
Tıp	515	94
Edebiyat	282	26
İlahiyat	3	13
Fen	566	36
Hukuk	1048	25
Toplam	2469	240

Osmanlı Devleti’nin son yüzyıllarında etkili olan Fransız dili ve kültürü, I. Dünya Savaşı ve sonrası dönemde yerini Alman etkisine bırakmıştır.⁵⁵ Alman ve Avusturyalı akademisyenlerin aynı dönemde, özellikle tıp eğitiminin gelişiminde etkili olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶

Ülkemizde resmi terminolojide “üniversite” sözcüğü ilk defa 1933 yılındaki hukuki düzenleme sonrasında kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁷ İstanbul Darülfünun’un; yeni kurulan devletle birlikte hız verilmeye çalışılan toplumsal kalkınmaya katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunmaması, öğretim üyelerinin bilimsel faaliyet içinde olmaları gerekirken kişisel işleriyle meşgul olmaları, hatta kimi zaman yapılan reformlara direniş göstermeleri üzerine reform kararı alındı.⁵⁸ Bu gibi olumsuz tavırlar üzerine Atatürk’ün talimatlarıyla yükseköğretimde alınacak kararları belirlemek ve sistem sorunlarını ortaya koyması amacıyla İsviçre’nin Gelf Üniversitesi Profesörlerinden pedagog Alfred Malche getirildi.⁵⁹

⁵⁴ Güzel, *age.*, s. 28; Hatipoğlu, *age.*, s. 119.

⁵⁵ Arslan, *agm.*, s. 301.

⁵⁶ Widmann, *age.*, s. 57-59.

⁵⁷ Erdal İnönü, “Cumhuriyet Döneminde Bilim tarihinin Önemi ve Anlamı”, *Üniversite ve Toplum Dergisi*, 5/1, 2005, s. 11.

⁵⁸ Ernst E., Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi*, C I, AÜ Yay., No 23, Ankara, 1950, s. 313-314; Widmann, *age.*, s. 71-72; Cumhuriyetin 75 Yılında Yükseköğretim, *age.*, s. 9; Başaran, *age.*, s. 95; Akyüz, *age.*, s. 358.

⁵⁹ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, 2. Baskı, Ocak Yay., Ankara, 1997, s. 172; Cumhuriyetin 75 Yılında Yükseköğretim, *age.*, s. 8; Widmann, *age.*, s. 76-80.

Profesör Malche altı aylık bir çalışma sonucunda; gördüğü sorunları, 17 maddeden oluşan 66 sayfalık raporunu sundu.⁶⁰ Reform ile ayrıca; Almanya’da artan Nasyonal Sosyalizm baskısı nedeniyle ülkesini terk eden birçok bilim adamının⁶¹ İstanbul Üniversitesi’nde çalışmaya başlamasının da etkisiyle Alman Humboldt Modeli⁶² bir üniversite kurulmak istenmiştir.⁶³ Malche raporu* doğrultusunda 1933 yılında 2252 sayılı Kanun ile İstanbul Darülfünunu yürürlükteki mevzuatı ve tüm kadroları ile birlikte lağvedilerek yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.⁶⁴ Bu kanun ile birlikte İstanbul Üniversitesine bağlı olarak; Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen Fakülteleri kurulmuş olup önceki İstanbul Darülfünuna ait akademik kadroların önemli bir kısmına yeni yapılanmada yer verilmemiştir.

⁶⁰ Ataüenal, *age.*, s. 27.

⁶¹ Almanyadaki üniversitelerden kovulmaları üzerine 1933 yılında Türkiye’de çalışmaya başlayan yabancı bilim adamı sayısı 85 olup; 1933–1950 yılları arasında Türk Üniversitelerinin gelişmesinde büyük katkı sağlayan Alman bilim adamlarının toplam sayısı 70 kadar profesör ve bir o kadar da öğretim görevlisi görev yapmıştır. Yücel Namal, “Türkiye’de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Nisan 2012, s. 16; Akyüz, *age.*, s. 359. Ayrıntılı bilgi için bkz; Widmann, *age.*, s. 87-270.

⁶² Alman üniversite modeli kavramının temeli olarak bilinen, W.von Humboldt, Fichte ve Schleiermacher tarafından geliştirilen fikirlerine göre; yükseköğretimde öğrenme özgürlüğü, öğretme özgürlüğü, araştırmacının ve öğrencinin özgürlüğü, üniversitenin sadece eğitim-öğretim merkezi olarak değil araştırmacı yönünün de öne çıkartılması gibi konuları kapsar. Ancak, diğer Avrupa ülkeleri ya da Amerikan üniversitelerinin bu modelden esinlenmelerine rağmen, Alman modeli, paradoksal olarak hem büyüme ve hem de misyon krizi yaşamaya başlar. Humboldt’un *özgürlük ve yalnızlık*’la idealize ettiği profesörlük kavramları, kolektif çalışmaların yapıldığı enstitüler ve sanayicilerle iş birliği yapan üniversitelerle birlikte geçerliğini yitirecektir. Wilhelm von Humboldt’un idealize ettiği üniversite modeli şu ana kadar tam anlamıyla hiçbir ülkede tam manasıyla uygulanamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Önder Öztunalı, *Üniversiteler tarihi ve Vakıf Üniversiteleri*, 2. Baskı, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 14-16; Gürüz, *age.*, s. 77-81; Timur, *age.*, s. 69-70; Christophe Charle, Jacques Verger, *Üniversitelerin Tarihi*, Çev.; İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 129-136.

⁶³ M.Tahir Hatiboğlu, “1933 Üniversite Devrimi, Malche Raporu ve YÖK”, *İkinci Üniversite Kurultayı Bildiriler Kitabı*, Sarmal yayınevi, İstanbul, 1995, s. 97-101; Namal, *agm.*, s. 15.

* Malche raporu için bkz; Ataüenal, *age.*, s. 251-304.

⁶⁴ Yücel Namal, Tunay Karakök, “Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Nisan 2011, s. 32; *Cumhuriyetin 75 Yılında Yükseköğretim*, *age.*, s. 9; Widmann, *age.*, s. 84.

Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu
Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler

Tablo 2

1933 Yılında İstanbul Üniversitesi Kurulduğu Zaman Yapılan Kadro Oluşumu⁶⁵

Fakülte Adı	Çıkarılanlar	Kadroda Kalanlar
Tıp Fakültesi	30	26
Fen Fakültesi	17	4
İlahiyat Fakültesi	5	6
Hukuk Fakültesi	15	11
Edebiyat Fakültesi	13	6
Eczacılık Okulu	7	5
Dişçilik Okulu	5	1
Toplam**	92	59

Türkiye’deki üniversitelerin gelişimi açısından atılan bir diğer önemli adım da 1946 yılında çıkarılan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu’dur. 1933 yılında İstanbul Üniversitesinin yanı sıra 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi de kurulmuş olup, ayrıca Ankara’da da dört tane fakülte faaliyete geçmiştir. Bu fakülteler yeni bir üniversite kurmak için gerekli şartları oluşturmuştu.⁶⁶ İşte bu nedenden dolayı, hem yeni bir üniversite daha kurulması hem de halen yürürlükteki 2252 sayılı Kanun’un bazı maddelerini günün şartlarına uygun hale getirmek amacıyla 1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun ile üniversiteler; *Yüksek Araştırma ve Öğretim Birlikleri* olarak tanımlanarak 1933 reformunda ortadan kaldırılan üniversitelerin yönetsel özerkliğini ve tüzel kişiliğini tekrar kazanması istenmiştir.⁶⁷ Buna rağmen bu kanunda tam bir yönetsel özerklik sağlayamamıştır.⁶⁸

⁶⁵ Ergün, *age.*, s. 176; “Yeni Üniversitenin Kadrosu”, *Cumhuriyet*, 01 Ağustos 1933, s.1.

** İstanbul Üniversitesinin kuruluşu esnasında işine son verilen İstanbul Darülfünunu hocalarının sayısı hakkında muhtelif rakamlar verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz; A. Rıza Başaran, *Üniversite Tarihi*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1987, s. XXVI; Akyüz, *age.*, s. 359; Güler, *age.*, s. 183; Ergün, *age.*, s. 176; Widmann, *age.*, s. 85.

⁶⁶ *Üniversiteler Yıllığı*, Üniversitelerarası Kurul Genel Sekreterliği Yay., Ankara, 1977, s. 5; Güler, *age.*, s. 188; Gürüz, *age.*, s. 299.

⁶⁷ Hatipoğlu, *age.*, s. 163; Tanilli, *age.*, s. 151; Güler, *age.*, s. 198-200; Arslan, *age.*, s. 180-181; Akyüz, *age.*, s. 360.

⁶⁸ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2001, s. 79; Başaran, *age.*, s. XXVIII; Arslan, *age.*, s. 184-211.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrası üniversitelerde görev yapan 147 öğretim üyesi ve yardımcısı, 1960 yılında çıkarılan 114 sayılı Yasa ile görevlerinden alınmıştır.⁶⁹ 147 öğretim üyesi; gelen büyük tepkilere rağmen, ancak 1962 yılında üniversiteye geri dönebilmişlerdir.⁷⁰ Akademik ve idari özerkliğe yeni bir biçim veren bu çalışmalar, geniş bir tanımlamayla Anayasa’da yerini almıştır. Böylelikle, üniversitelerin başı konumunda olan Millî Eğitim Bakanlığı, bu görevi üniversitelere ve Üniversitelerarası Kurul’a (ÜAK) devretmiş olur.⁷¹

Üniversite tanımında ağırlığın milli değerlere yönelik öğretime verilmesi düşüncesi, 1973’te çıkarılan 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu’yla gerçekleşmiştir.⁷² Buna ek olarak, denetim sağlama görevi için, Üniversite Denetim Kurulu oluşturulmuştur.⁷³ Üniversitelerin özerkliğinin sarsılması⁷⁴ olarak görülen bu süreç; kanunun YÖK ile ilgili maddesine, Ankara Üniversitesi ve CHP’nin itirazı üzerine 1975 yılında Anayasa Mahkemesi’nin kaldırma kararıyla son bulmuştur.⁷⁵

Türkiye’de daha önce, çoğu MEB’e bağlı akademiler, 2 yıl süreli MYO ile Konservatuarlar, 3 yıllık eğitim enstitüleri, mektupla eğitim veren YAYKUR’dan oluşan yükseköğretim sisteminin tek çatı altında toplanması 1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’yla sağlanmıştır. Bu yasa sayesinde üniversiteler, yeni oluşturulan Yükseköğretim Kurumu’nun (YÖK) denetimine girmiştir. 1982 Anayasası sonucu gelen 2547 sayılı Kanun ile 1961 Anayasası’nda yer alan Anayasa Mahkemesi’nde herhangi bir üniversitenin dava açabilme hakkı da kaldırılmıştır.⁷⁶

⁶⁹ Clement H. Dodd, *Politics and Government in Turkey*, Manchester University Press, Manchester, 1969, s. 174; Akyüz, *age.*, s. 360; Timur, *age.*, s. 290; Ayrıntılı bilgi için bkz, Arslan, *age.*, s. 336-347.

⁷⁰ Güzel, *age.*, s. 97.

⁷¹ Fatma Gök, “Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim Sistemi ve Üniversiteler”, *İktisat Dergisi*, sayı:383, 1998, s. 76.

⁷² Timur, *age.*, s. 293.

⁷³ Gök, *agm.*, s. 77-78; Kurulun görevleri için bkz, *Cumhuriyetin 75 Yılında Yükseköğretim*, *age.*, s. 140-141.

⁷⁴ Tanilli, *age.*, s. 151.

⁷⁵ İhsan Doğramacı, *Türkiye’de ve Dünya’da Yükseköğretim Yönetimi*, Meteksan, Ankara, 2007, s. 22; Timur, *age.*, s. 293; Güzel, *age.*, s. 135; Arap, *agm.*, s. 9; Akyüz, *age.*, s. 364.

⁷⁶ Hatiboğlu, *age.*, s. 348-350.

Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu
Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler

Tablo 3

Türk Yükseköğretim Tarihine Yön Veren Önemli Kanuni Düzenlemeler⁷⁷

Yıl	İçerik	Yapılış Şekli	Geçerli Olduğu Yıllar
1845	Yükseköğretim Başlangıcı	Tüzük	
1869	Maarif-i Umumiye Nizamnamesi	Tüzük	1870-1872
1900	Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi	Tüzük	14.08.1900- 21.04.1912
1912	İstanbul Darülfünunu Sureti Teşkiline Dair Nizamname	Tüzük	21.04.1912- 21.10.1919
1919	257. Sayılı Yasa. (Darülfünun-ı Osmanî Tüzüğü)	Tüzük	21.10.1919- 21.04.1924
1924	473. Sayılı Yasa. (İstanbul Darülfünunu Talimatnamesi)	Tüzük	21.04.1924- 31.07.1933
1933-34	2252 Sayılı Yasa. (İstanbul Üniversitesi)	Yönerge	01.08.1933- 24.10.1934
1933-34	2476 Sayılı Yasa. (İstanbul Üniversitesi)	Tüzük	24.10.1934- 18.06.1946
1933-34	2291 Sayılı Yasa. (Ankara YZE Kanunu)	Yasa	30.10.1933
1946	4936 Sayılı Yasa (Üniversiteler Kanunu)	Yasa	18.06.1946- 28.10.1960
1960	115 Sayılı Yasa. (4936’da yapılan değişiklikler)	Yasa	28.10.1960- 07.07.1973
1973	1750 Sayılı Yasa. (Üniversiteler Kanunu)	Yasa	07.07.1973- 06.11.1981
1981	2547 Yükseköğretim Kanunu	Yasa	06.11.1981- Halen Yürürlükte (Bu yasa maddelerinde 24 kez Değişik Yapıldı)

⁷⁷ İlhan Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2010, s. 194; Hatipoğlu, *age.*, s. 491; Güzel, *age.*, s. 11. kaynaklarından derlenmiştir.

Türkiye’de, Cumhuriyet dönemindeki üniversitelerin gelişiminde, dönem dönem Alman (Humboldt modeli) ve ABD (girişimci üniversite modeli) etkisi görülür. Yurt dışından gelen mülteci Alman bilim adamlarının da etkisiyle, 1933 üniversite reformundan itibaren Türkiye’de kurulan ilk üniversitelerde, Humboldt modeli temelli modern yeni bir akademik yapı oluşturulmaya çalışılmıştır.⁷⁸ Türkiye’de, girişimci üniversite modeli ise; Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile birlikte üniversite amacına yönelik beklentilerde de değişiklik olmaya başlamış,⁷⁹ Amerikan bilim insanlarının, 1950’li yıllardan itibaren kurulmaya başlanan bölge üniversitelerine misafir öğretim üyeleri olarak çağrılmasıyla önemi artmış,⁸⁰ 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile de yabancı öğretim üyesi çalıştırma düşüncesi tam anlamıyla uygulamaya geçmiştir.⁸¹ 1950’li yıllardan başlayarak günümüze kadar geçen süreç içerisinde, kitle eğitimi ön planda tutan girişimci üniversite modelinin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, Türkiye’de üniversite sayısı hızla artmıştır.

⁷⁸ Arap, *agm.*, s. 10.

⁷⁹ Gürüz, *age.*, s. 299.

⁸⁰ Widmann, *age.*, s. 59.

⁸¹ Oktay Türel, “Türkiye’de Yükseköğretimin (Yeniden) Kurumsallaşması Üzerine Düşünceler”, *Mülkiye Dergisi*, 28/242, 2004, s. 164–165.

Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu
Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler

Tablo 4

Cumhuriyet Dönemi Bazı Üniversitelerin Kuruluş Tarihlerine Göre Sıralaması
(1933–1978)⁸²

Üniversitenin Adı	Bulunduğu İl	Kuruluş Kanunu Tarih ve Sayısı
1. İstanbul Üniversitesi	İstanbul	06/06/1933-2252
2. İstanbul Teknik Üniversitesi	İstanbul	10/02/1944-4619
3. Ankara Üniversitesi	Ankara	13/06/1946-4936
4. Trabzon Teknik Üniversitesi	Trabzon	20.05.1955-6594
5. Ege Üniversitesi	İzmir	27/05/1955-6595
6. Atatürk Üniversitesi	Erzurum	31/05/1957-6990
7. Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Ankara	04/06/1959-7307
8. Hacettepe Üniversitesi	Ankara	08/07/1967-892
9. Boğaziçi Üniversitesi	İstanbul	12/09/1971-1487
10. Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	30/11/191973-1787
11. Dicle Üniversitesi	Diyarbakır	30/11/191973-1785
12. Çukurova Üniversitesi	Adana	30/11/191973-1786
13. Cumhuriyet Üniversitesi	Sivas	09/02/1974-1788
14. İnönü Üniversitesi	Malatya	03/04/1975-1872
15. Fırat Üniversitesi	Elâzığ	11/04/1975-1873
16. Uludağ Üniversitesi	Bursa	11/04/1975-1873
17. Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Samsun	11/04/1975-1873
18. Selçuk Üniversitesi	Konya	11/04/1975-1873
19. Erciyes Üniversitesi	Kayseri	18/11/1978-2175

Yöre kalkınmasına katkı sağlaması amacıyla açılan ve bununla bağlantılı olarak ülke kalkınmasında büyük rol oynayan bu üniversiteler, zaman içerisinde bölgelerinin sosyal refahını, ekonomik ve tarımsal yapısını, sağlık sorunlarını çözümlemede önemli rol oynamışlardır.⁸³

⁸² *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)*, MEB Yay., Ankara, 2010, s. 206-207; *Cumhuriyetin 75 Yılında Yükseköğretim, age.*, s. 4-5.

⁸³ Hüseyin Korkut, *Sorgulanan Yükseköğretim*, Nobel yayınları, Ankara, 2001, s. 223–230.

Tablo 5

Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimde Sayısal Gelişme (1923–1981)⁸⁴

Yıllar	Okul	Artış %	Öğretim Elemanı	Artış %	Öğrenci Sayısı	Artış %
1923- 1924	9	-	307	-	2914	-
1927- 1928	18	100.0	451	46.9	3918	34.4
1935- 1936	18	-	743	64.7	7277	85.7
1940- 1941	20	11.1	967	30.1	12844	76.5
1945- 1946	31	55.0	1388	43.5	19273	50.0
1950- 1951	34	9.6	1950	40.4	24815	28.7
1955- 1956	40	17.6	2453	25.8	36998	49.0
1960- 1961	55	37.5	4071	65.9	65297	76.4
1965- 1966	96	74.5	5806	42.6	97307	49.0
1970- 1971	152	58.3	8931	53.8	159231	63.6
1975- 1976	288	89.4	14445	61.7	278139	74.6
1980- 1981	321	11.4	20917	44.8	237369	14.6

2008 yılı itibarıyla Türkiye’de üniversitesi bulunmayan il kalmamış olup, 2019 yılı rakamlarına göre 129 tanesi devlet üniversitesi olmak üzere toplamda 206 üniversite kurulmuştur.⁸⁵ Yükseköğretimde kaydedilen birçok ilerlemeye karşın, üniversitelerde halen çözülmemiş sorunlar da bulunmaktadır.⁸⁶ Bunun

⁸⁴ ÖSYM, YÖK, DPT, aktaranlar: *Cumhuriyetin 75. yılında Yükseköğretim, age.*, s. 6; *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)*, age., s. 216; *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Devlet İstatistik Enstitüsü Kurumu Yay., Ankara, 2012, s. 72-73.

⁸⁵ ÖSYM Yükseköğretim İstatikleri, <https://istatistik.yok.gov.tr/> (E.T. 23.07.2019).

⁸⁶ Arap, *agm.*, s. 26.

dışında, üniversitelerde karşılaşılan eksikliklerin giderilmesi ve bilim tarihine ışık tutacak çalışmaların desteklenmesi özel bir öneme sahiptir.

SONUÇ

Uzun bir geçmiş ve bu geçmişin getirdiği önemli bir kurumsal tecrübeyi miras alan Türk yükseköğretim sistemi, en büyük niceliksel atılımını Cumhuriyet döneminde yaşamıştır. Alfred Malche’nin raporu doğrultusunda başlayan Türk yükseköğretimini çağın gereklerine uygun hale getirme çabası başlamıştır. Bu kuruluş sürecinde Almanya’dan kaçıp gelen bilim adamlarının katkısı da azımsanamayacak kadar önemlidir. Başlangıç itibarı ile Alman yükseköğretim ekolünün seçilmesine rağmen süreç içerisinde başka seçenek denemeleri olmuş, Alman ve Amerikan üniversite modelleri arasındaki seçim tercihini ise baştaki yönetimin siyasi bakış açısı belirlemiştir.

Türkiye’de çok partili hayata geçiş ile birlikte; tarımda makinalaşmanın artması, köyden kente göçün fazlaşması, sanayileşme çabaları sonucunda artan eğitilmiş nüfus ihtiyacı gibi sebeplerden dolayı kitle eğitiminin ön plana çıktığı girişimci üniversite modeline yönelim artmış, bunun sonucunda da niceliksel olarak üniversite sayısında büyük bir artış gözlenmiştir. Kurulduğu bölgelerde büyük bir sosyo-ekonomik değişimi de beraberinde getiren bu yeni üniversiteler, kısa süre içerisinde halkın da desteğine mazhar olmuşlardır. Özerk bir kurum olarak tasarlanan yükseköğretim sistemi zaman içerisinde siyasi baskılara maruz kalmıştır. Özellikle askeri müdahaleler sonrası akademik ve idari özerkliği büyük darbe alan üniversiteler de birçok öğretim üyesinin işine son verilmiştir. 1933’te 2252 sayılı kanun ile başlayan Türk yükseköğretim kurumunu düzenleme serüveni, 1981’deki 2547 sayılı kanuna kadar birçok düzenleme ve değişikliğe uğramış olup, hala da üzerinde birçok değişiklik yapılmakta, sistem üzerinde bir rasyonalite ve istikrar sağlanamamaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden birisi de çeşitli sebeplerden dolayı üniversite sayısı ve öğrenci sayısının artmasına rağmen kalitenin düşmesidir. 1933’te başlayan bu modernleşme çalışmalarında ki en büyük eksiklikte; başta siyasi nedenler olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı ülkenin sosyo-kültürel yapısına, coğrafyasına, beşerî ve ekonomik şartlarına bakılmaksızın, rol model olarak, muadili yurtdışı yükseköğretim sistemlerinin işleyişinin alınarak uygulanmaya çalışılmasıdır. Özellikle niceliği arttırmak için son yıllarda yeterli akademik personeli ve fiziki yeterliliği olmadan çeşitli fakülte ve bölümlerin açılması, 2000’li yıllardan itibaren sayıları hızla artan vakıf üniversitelerinin bazılarının da akademik etik, bilim ve kaliteyi

öncelemeksizin bir ticarethane mantığı ile yükseköğretime yaklaşması sonucunda günümüzde sorun daha kalıcı ve içinden çıkılmaz hale getirmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aksoy N. D. & Adnan Arslantaş, A. (2010). Ana hatlarıyla Selçuklu'dan Cumhuriyet'e eğitim-öğretimde kurumsal değişim. *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 20/1, 471-488.
- Antel, S. C. (1999). Tanzimat maarifi. *Tanzimat I*, içinde (s.444-465). MEB yayınları.
- Arap, S. K. (2010). Türkiye yeni üniversitelerine kavuşurken: Türkiye'de Yeni üniversiteler ve kuruluş gerekçeleri. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65/1, 1-29.
- Arslan, A. (2004). *Kısır Döngü, Türkiye'de Üniversite ve Siyaset (1869-2004)*. Truva yayınları.
- Arslan, A. (1999). Osmanlı Darülfünunu. Hasan Celal Güzel (Ed.) *Osmanlı*, Cilt 5 içinde (s.297-305). Yeni Türkiye yayınları.
- Atay, H. (1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. Dergâh yayınları.
- Ataüinal, A. (1998). *Türkiye'de Yükseköğretim (1923-1998)*. MEB yayınları.
- Ayni, M. A. (1995). *Daru'l-Fünun (Üniversite) Tarihi*. M. Hasırcı (Haz.) Pınar yayınları.
- Bakır, K. (2008). II. Meşrutiyet döneminde Milli Seçkincilik ve eğitim: Emrullah Efendi, Tuba Ağacı Nazariyesi. *Doğu Batı Dergisi*, 11, (1/45), 197-213.
- Baltacı, C. (2002). Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim. Hasan Celal Güzel (Ed.). *Türkler içinde* (s.446-462), C.11. Yeni Türkiye yayınları.
- Başaran, A. R. (1987). *Üniversite Tarihi*. Bayrak matbaacılık.
- Başaran, İ. E. (1996). *Türkiye Eğitim Sistemi*. 3. Baskı. Yargıcı matbaası.
- Berkes, N. (2006). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. 9. Baskı. Ahmet Kuyaş (Haz.). Yapı kredi yayınları.
- Bilim, C. Y. (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*. Anadolu Üniversitesi yayınları.
- Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)*. (2010). MEB yayınları.
- Cumhuriyetin 75 Yılında Yükseköğretim*. (1998). MEB yayınları.

Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu
Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler

- Charle C. & Verger J. (2005). *Üniversitelerin Tarihi*. (İ. Yerguz, Çev.). Dost kitabevi yayınları.
- Davison, R. H. (2004). *Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923)*. (M. Moralı, Çev.). Aklim yayınları.
- Dodd, C. H. (1969). *Politics and Government in Turkey*. Manchester University press.
- Doğan, R. (1997). Osmanlı eğitim kurumları ve eğitimde ilk yenileşme hareketlerinin batılılaşma açısından tahlili. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37/1, 407-442.
- Doğramacı, İ. (2007). *Türkiye’de ve Dünya’da Yükseköğretim Yönetimi*, Meteksan yayınları.
- Dölen, E. (2008). II. Meşrutiyet döneminde Darülfünun. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X-1, 1-46
- Ergin, O. (1997). *Türk Maarif Tarihi*. C I-II. Eser matbaası.
- Ergün, M. (1997). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. (2. Baskı). Ocak yayınları.
- Güler, A. (2004). *Türk Eğitim Politikalarının Tarihsel Süreci*. Yeryüzü yayınevi.
- Güzel, E. (2005). *Cumhuriyet’ten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları*. Nobel Kitabevi yayınları.
- Engelhardt, E. (1999). *Tanzimat ve Türkiye*. (A. Reşad, Çev.). Kaknüs yayınları.
- Gencer, A. İ. & Arslan, A. (2004). *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlgili Meclis Zabıtları*. İstanbul üniversitesi yayınları.
- Gök, F. (1998). Cumhuriyet dönemi’nde eğitim sistemi ve üniversiteler. *İktisat Dergisi*, 383, 75-80.
- Gürüz, K. (2003). *Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretim, Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri*. ÖSYM yayınları.
- Hatipoğlu, M. T. (2000). *Türkiye Üniversite Tarihi*, (2. Baskı). Selvi yayınevi.
- Hatipoğlu, M. T. (1995). 1933 Üniversite devrimi, Malche raporu ve YÖK. *İkinci Üniversite Kurultayı Bildiriler Kitabı*, s. 96-102. Sarmal yayınevi
- Hirsch, E. E. (1950). *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi*. C I. Ankara Üniversitesi yayınları.

- İhsanoğlu, E. (1999). Osmanlı eğitim ve bilim müesseseleri. *Osmanlı Medeniyeti Tarihi* içinde (s. 223-361). Zaman yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1990). Darülfünun tarihçesine giriş. *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları. LIV/210, 699-738.
- İnönü, E. (2005). Cumhuriyet döneminde bilim tarihinin önemi ve anlamı. *Üniversite ve Toplum Dergisi*, 5/1, www.universite-toplum.org/text.php?id=219, Erişim tarihi: 10.01.2018.
- İstatistik Göstergeler 1923-2011*. (2012). Devlet İstatistik Enstitüsü Kurumu yayınları.
- Kazıcı, Z. (2004). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*. Bilge yayınları.
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*. MEB yayınları.
- Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Korkut, H. (2001). *Sorgulanan Yükseköğretim*. Nobel yayınları.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (M. Kırıtlı, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mahmut Cevad, (2002). *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. MEB yayınları.
- Namal, Y. (2012). Türkiye'de 1933-1950 yılları arasında yükseköğretime yabancı bilim adamlarının katkıları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2/1, 14-19.
- Namal Y. & Karakök, T. (2011). Atatürk ve üniversite reformu (1933). *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1/1, 27-35.
- Ortaylı, İ. (2001). *Gelenekten Geleceğe*. Ufuk yayınları.
- Öztunalı, Ö. (2009). *Üniversiteler Tarihi ve Vakıf Üniversiteleri*. İstanbul Kültür üniversitesi yayınları.
- Şemiz, Y. (2000). Osmanlı devleti'nde üniversite Darülfünun. *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*. Selçuk Üniversitesi Basımevi, s. 647-656.
- Tanilli, S. (2004). *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?* Adam yayınları.

Türkiye’de Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu
Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler

- Taşdemirci, E. (2001). Türklerde Eğitim. H. G. Topdemir, (Ed.). *Türk Düşünce Tarihi* içinde (s.159-216). AKM yayınları.
- Tekeli, İ. (2010). *Tarihsel Bağlamı içinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt yayınları.
- Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*. İmge kitabevi yayınları.
- Türel, O. (2004). Türkiye’de Yükseköğretimin (Yeniden) Kurumsallaşması Üzerine Düşünceler. *Mülkiye Dergisi*, 28/242, 151-180.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Üniversiteler Yıllığı*. (1977). Üniversitelerarası Kurul Genel Sekreterliği Yayınları.
- Yaltkaya, Ş. (1999). Tanzimat’tan Evvel ve Sonra Medreseler. *Tanzimat I* içinde (s.463-467). MEB yayınları.
- Yeni Üniversitenin Kadrosu. *Cumhuriyet*, 01 Ağustos 1933.
- Yıldırım, A. (1998). *Türk Üniversite Tarihi*. Öteki yayınevi.
- Yolalıcı, M. E. (1999). XIX. yüzyıl ve sonrası Osmanlı Devleti’nde eğitim ve öğretim kurumları. Hasan Celal Güzel (Ed.) *Osmanlı*, Cilt 5 içinde (s.281-286). Yeni Türkiye yayınları.
- Widmann, H. (1999). *Atatürk ve Üniversite Reformu*, (A. Kazancıgil, S. Bozkurt, Çev.) Kabalcı yayınları.